

різноманіттям і гнучкістю застосовуваних видів навчання і самонавчання, гуманізацію, демократизацію і індивідуалізацію освіти. Ось чому безперервна освіта стає інструментом, що допомагає людині ефективно долати кризові професійні та життєві проблеми.

Література

1. Аксьонова В.І. Методологічні засади міжкультурної комунікації в контексті сучасного інформаційного суспільства. Гілея: науковий вісник: [зб. наук. пр.]. К.: Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2011.- Вип. №49.
2. Аксьонова В.І. Формування комунікативної особистості в умовах глобалізації суспільства. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [збірник наукових праць]. Запоріжжя: Видво ЗДІА, 2012.- Вип.49.- С. 63-77
3. Боголюбова Н.М., Миколаєва Ю.В. Міжкультурна комунікація та міжнародний культурний обмін. СПб., 2009.
4. Слющинський Б.В. Міжкультурна комунікація як метод соціального пізнання // Нова парадигма. – 2005. – Випуск 45. – С. 167 - 176.

УДК 930(477):929Грушевський

Романцова Н.І.

к.і.н., доцент., доцент кафедри філософії та соціології

ГОЛОВНА СОЦІОЛОГІЧНА ПРАЦЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО «ПОЧАТКИ ГРОМАДЯНСТВА (ГЕНЕТИЧНА СОЦІОЛОГІЯ)». ПРОБЛЕМА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

В наукових студіях емігрантської доби важливу роль для Михайла Сергійовича відігравав соціологічний аспект. Він посилювався після більш тісного контакту вченого з представниками французької соціологічної школи Е. Дюркгейма. Ця обставина кардинально змінила підходи вченого до висвітлення історичних проблем, адже історик був впевнений, що саме соціологія надасть можливість успішного розв'язання досліджуваних ним питань на більш сучасному європейському науковому рівні. Тому не є дивним інтерес сучасних українських науковців до аналізу цього важливого питання грушевськознавства.

Соціологічний інтерес М. Грушевського реалізувався в 1921 р. публікацією книги «Початки громадянства (генетична соціологія)». Це була головна соціологічна праця Михайла Сергійовича, в якій вчений визначив перше завдання генетичної соціології – з'ясувати, «як виникло громадянство, як формувалось і розвивалось, в яких формах, під якими впливами і тенденціями» [2, с. 6]. Мотивуючи свої соціологічні дослідження, вчений підкреслив, що «в тій великій кризі, котру переживаємо ми, переживає весь світ, – коли паде старе і в тяжких муках і зусиллях родиться нове, ... культурна людина відчує потребу вивчити собі ті дороги, котрими людство прийшло до нинішніх форм громадського життя, і ті що лежать перед ним» [2, с. 5].

Л. Чугаєвська в праці, присвяченій науковій діяльності українських вчених-соціологів в еміграції, зауважила, що соціологічні погляди М. Грушевського формувалися під впливом позитивістських та соціологічних ідей О. Конта, Е. Дюркгейма, і це позначилося на його праці: «Початки громадянства». Дослідниця вказала, що, аналізуючи соціальну еволюцію та соціальні факти в минулому, історик звернув увагу на зміни «людського життя через конкуренцію індивідуалістських і колективістських тенденцій та їх періодичне чергування». Боротьба цих двох тенденцій зумовлює ритм соціальної еволюції». Дослідниця підкреслила, що одним із основних завдань соціології вчений вважав «вивчення соціальних процесів у суспільстві» [7, с. 57–58].

І. Шостак у своїй статті зазначила, що цариною соціологічних інтересів М. Грушевського були фактори «соціальної еволюції, закони суспільного розвитку, суть соціології, генетична соціологія, критика західних теорій». Дослідниця проаналізувала головну соціологічну працю історика і зробила висновок, що вона дає можливість скласти уявлення про соціологічні наукові погляди автора, а також визначила розуміння великим вченим завдань соціології [9, с. 206].

Ю. Шаповал у біографічному нарисі про М. Грушевського зазначив, що основою його праці «Початки громадянства» були лекції, які вчений читав упродовж 1920 – 1921 років для української інтелігенції і студентської молоді на курсах, організованих Українським соціологічним інститутом. Історик зробив висновок, що це була перша україномовна книга, яка систематизовано подавала соціологічні проблеми та «визначила початки заснування української соціології» [8, с. 219–220].

О. Копиленко, аналізуючи методологічну складову праці М. Грушевського «Початки громадянства», підсумував, що вона надає можливість «зробити певні висновки, щодо джерел та основ світогляду» вченого, «прокладає шлях від загальних законів розвитку людства до історії України» [3, с. 28].

О. Ясь звернув увагу на те, що виклади М. Грушевського з соціології знайшли відображення в його відомій праці «Початки громадянства (генетична соціологія)» [10, с. 127]. У ній автор, за словами сучасного науковця, не тільки переосмислив використані раніше «терміни-інструменти, а й прагнув висвітлити їх у контексті змагання/чергування колективного та індивідуального на історичній сцені» [10, с. 144–145].

В. Тельвак констатував, що в цей період Михайлом Сергійовичем була підготовлена «важлива теоретична праця «Початки громадянства (генетична соціологія)», яка була написана під враженням революційних подій і відбила тогочасні творчі пошуки дослідника, пов'язані з проблемою початкового етапу розвитку українського народу, його державності, співвідношення громадсько-народного та державного ладу» [6, с.181–182].

С. Плохій, розглядаючи наукову діяльність М. Грушевського в еміграції, зазначив, що той завершив дослідження історії первісних суспільств публікацією монографії «Початки громадянства (генетична соціологія» [5, с. 258].

В. Мудрак слушно вказав, що у 20-х роках в еміграції, «коли вийшла соціологічна та історіософська праця «Початки громадянства» М. Грушевського, «відбулася певна трансформація його поглядів». З іншого боку, сучасний науковець висловив суперечливу думку про те, що в той час Михайло Сергійович «прилучився до досягнень європейського позитивізму, неокантіанства» [4, с. 41]. В дійсності вчений застосовував методологічні підходи позитивістів уже в працях на початку ХХ ст.

Цікавим з історіографічної точки зору є узагальнюючий погляд В. Білодіда на світогляд М. Грушевського, який еволюціонував від романтичного народництва через «позитивне» до народництва «угрунтованого в критично переосмисленій соціології Е. Дюркгейма та його школи» [1, с. 48]. За словами В. Білодіда, свій час Михайло Сергійович розумів як реакцію проти «індивідуалізму і класовості ... новішого «цивілізованого ладу» та повороту до колективізму і солідарності». Вчений спростував моністичну методологію соціального пізнання». В. Білодід твердить, що за способом мислення М. Грушевський – «радіше соціологізуючий позитивіст-емпірик, ніж теоретизуючий історіософ» [1, с. 49].

Таким чином, сучасні українські історики (В. Білодід, О. Копиленко, В. Мудрак, В.Тельвак, Л. Чугаєвська, І. Шостак, О. Ясь та інші) проаналізували соціологічну працю історика і визначили світоглядну еволюцію поглядів Михайла Сергійовича від романтичного народництва до критичного переосмислення соціології. Аналіз соціологічного доробку М. Грушевського показав співвідношення в його працях «громадсько-народного» та державного ладу, а також основних питань соціології як науки та соціологічних ідей в українознавстві. Сучасними істориками було простежено переосмислення дослідницьких стратегій вченого.

Література

1. Білодід В. Грушевський Михайло Сергійович / Філософська думка в Україні: Біобібліогр. словник / Авт. кол.: В. С. Горський, М. Л.Ткачук, В. М. Нічик та ін. Київ. Унів. вид-во «Пульсари», 2002. С. 47–51.
2. Грушевський М. «Початки громадянства (генетична соціологія)». [Wien], 1921. 328 с.
3. Копиленко О. «Українська ідея» М.Грушевського: історія і сучасність. Київ : Либідь, 1991. 184 с.
4. Мудрак В. Історико-соціологічна парадигма «соціальне-суспільне» у творчості М. С. Грушевського / Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності. Київ, 2002. С. 36–44.
5. Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського. Київ : Критика, 2011. 599 с.
6. Тельвак В. Діяльність Михайла Грушевського еміграційної доби в дискусіях першої половини 20-х років / Історіографічні дослідження в Україні : Зб. наук. праць. 2008. Вип.15. С.181–203.
7. Чугаєвська Л. Наукова діяльність українських вчених-соціологів в еміграції // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2013. Вип.12. С. 56–62.
8. Шаповал Ю. Михайло Грушевський / Ю. Шаповал, І. Верба. Київ : Альтернативи, 2005. 352 с.
9. Шостак І. Внесок Михайла Грушевського у становлення української соціологічної науки / Наукові записки. Історичні науки. Острог, 2007. Вип. 8. С. 200–220.
10. Ясь О. «Колективний чоловік» на авансцені історії: соціологізація минувшини в дослідницьких практиках М.Грушевського / Український історичний журнал 2014. № 6. С. С. 123–149.

УДК 316.28:316.723

Слющинський Б.В.

доктор соціологічних наук, професор

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЙОГО КУЛЬТУРИ (ЕТНОСУ)

Поведінка людини визначається системою суспільних відносин і культурою, до яких вона включена, але кожний учасник міжкультурної комунікації володіє своєю власною системою правил, які впливають на його поведінку. Ці правила обумовлені його соціокультурною належністю, до якої потрібно віднести не тільки національну (етнічну) культуру, але і культуру всіх груп, у які включений той чи інший індивід, його